

УДК 811. 161. 2'282
ББК 81.2 Ук

Христина Стецик

НАДДНІСТРЯНСЬКИЙ ГОВІР У ХУДОЖНІЙ МОВІ М. ШАШКЕВИЧА І Я. ГОЛОВАЦЬКОГО

У статті досліджено художню мову М. Шашкевича та Я. Головацького з погляду відображення в ній діалектних рис. Охарактеризовано особливості мовного процесу в Західній Україні, що зумовили використання письменниками місцевих говірок. Установлено говіркову належність вжитих у творах діалектних форм. Виділено специфічно наддністрянські діалектні ознаки та риси інших говорів південно-західного наріччя. Проаналізовано спосіб використання діалектних одиниць, визначено їх функції і статус. Вказано на непослідовність і нецілеспрямованість у вживанні діалектних мовних засобів. З'ясовано, що говіркові елементи у художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького виступають органічною складовою тогочасної літературної мови; засвідчені в творах діалектизми не мають стилістичного навантаження, їх наявність зумовлена орієнтацією письменників на народнорозмовну основу формування української літературної мови.

Ключові слова: наддністрянський говір, діалектні риси, літературна мова.

Актуальним напрямом сучасного українського мовознавства є вивчення взаємодії художньої мови і територіальних діалектів. Таке дослідження дає можливість виявити закономірності репрезентації місцевих говорів у мові художньої літератури, встановити склад, спосіб вживання діалектних одиниць, визначити функції та статус діалектизмів у творах. Ґрунтовний аналіз використання різнорівневих говіркових мовних одиниць в історії розвитку української літератури сприяє розв'язанню проблеми взаємодії літературної мови і діалектів.

Специфіка відображення говорів в українській художній мові – це різноаспектна проблема, яка потребує всебічного комплексного дослідження. Окремі південно-західні діалекти, насамперед гуцульський, бойківський, покутський, буковинський були вже предметом мовознавчого аналізу з погляду їх використання у мові художньої літератури [3; 5; 6; 7; 8]. Наддністрянський говір у такому аспекті досліджений менше. Особливості застосування цього діалекту в художній мові на сучасному етапі проаналізовано в статті Василя Ґрещука та Валентини Ґрещук “Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Б. Голода” [4]. Охарактеризувавши фонетичні, морфологічні, лексичні та фразеологічні говіркові риси, засвідчені в мові творів письменника, дослідники дійшли висновку, що наддністрянська розмовна стихія є однією із важливих ознак мовного стилю Б. Голода. Наддністрянські діалектизми вжиті з конкретною стилістичною метою – для відтворення місцевого колориту, етнографічної та соціальної ідентифікації персонажів, правдивого зображення подій і героїв. Авторська мова, літературна, унормована, протиставляється мові персонажів, стилізованій під наддністрянську говірку.

Важливим аспектом проблеми взаємодії наддністрянського говору і художньої мови є дослідження закономірностей використання цього діалекту в художніх творах на початковому етапі становлення української літературної мови.

У цій статті ставимо за мету проаналізувати наддністрянські діалектні риси в художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького.

Перша половина XIX ст. – це початок формування в Галичині нової української літературної мови на основі живого народного мовлення. Однією з тенденцій цього мовного процесу стало стихійне, нецілеспрямоване використання в мові західноукраїнської художньої літератури місцевих говірок, що в умовах неопрацьованості й неусталеності літературних норм та відсутності суворих обмежень на входження в літературну мову діалектних мовних одиниць було явищем природним і закономірним. Вживання діалектизмів у художніх творах на початковому етапі розвитку літературної мови в Галичині не мотивоване стилістичними настановами. Усі тогочасні західноукраїнські письменники, будучи тісно пов'язаними з мовним середовищем своєї місцевості, несвідомо використовували в творах особливості рідного їм говору як компонент літературної мови.

Використання місцевих говірок у ролі літературної мови репрезентує мовна практика М. Шашкевича і Я. Головацького. Уродженці Наддністрянщини, носії наддністрянського говору, письменники поклали цей діалект в основу мови своїх творів.

Наддністрянський діалект у системі говорів південно-західного наріччя займає особливе місце. Він є “основним, найбільшим за ареалом поширення та найвпливовішим” [2, 11]. Включаючи в себе чимало елементів інших південно-західних говорів, наддністрянський діалект був основою західноукраїнського варіанта літературної мови. Багатьма ознаками цей говір споріднений з іншими галицько-буковинськими діалектами та карпатською групою говорів.

У художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького відображено такі наддністрянські діалектні риси, частина з яких поширена також у гуцульському, покутському, буковинському, надсянському, бойківському, лемківському, закарпатському говорах.

Етимологічний *e*, а також з *ь* після *ч* та *й* послідовно не переходить в *o* у займенникових формах та під наголосом: <...> дуб – *ego* правиця; брови *ego* – як дві чорні хмари; а очі *ego* – з-під тих хмар дві мовні (М. Шашкевич, с. 115); *Вчера* вечір чорна хмара мені заговорила: “Чудуєш ся, побратиме, де ся доля діла?” (М. Шашкевич, с. 30); – Нині ваше, вельможний пане, а *вчера* моє було (Я. Головацький, с. 194); Школяр самоукий, сам книжку читає, *ему* книжка кає (Я. Головацький, с. 225).

Давній *o* перед наступним складом із наголошеним *a* не перейшов у *a*: Бог кріпив нас в *горяче* полудне (М. Шашкевич, с. 75); Так із того не *богато* гаразду буде (Я. Головацький, с. 165).

Колишне звукосполучення *ьр* між приголосними перейшло в *ьр*: От взяв мій циган кола з плота і шпортає доокола *карнаїї* (Я. Головацький, с. 185).

Приголосні *ц*, *с* депалаталізуються у суфіксах *-цьк*, *-ськ*: Ярополка *кільського* Скоропадний кінь несе (М. Шашкевич, с. 11); Засьпіваю, що минуло, *Передвіїлий* згану час (М. Шашкевич, с. 10); Всюди розголосили

розказ *царський* (Я. Головацький, с. 159). Паралельно М. Шашкевич і Я. Головацький вживають у цій позиції м'які *ц* *с*: Так розтягла ся *козачья* воля по всій Україні (Я. Головацький, с. 178); Два сини, котрих голоси проходили *вмужські* (М. Шашкевич, с. 52).

Іменники чоловічого роду II відміни у давальному відмінку однини мають закінчення *-ови*, *-єви*: Ах, прости *синови*, най не загигає (М. Шашкевич, с. 24); І махнув Забой мечем, кус щита *врагови* відтяв (М. Шашкевич, с. 55); *Богови* ся помолила (Я. Головацький, с. 149); Кому ж оно вадит в поли? Не задерне ані вколе, *вітровися* к землі клонит (Я. Головацький, с. 151).

Іменники III відміни та I відміни м'якої групи у родовому, давальному і місцевому відмінках однини закінчуються на *-и*: Але Семенови не *до соти* було (М. Шашкевич, с. 100); І неславляти тя станут далеко і широко, бо не вгодив-єсь їх лихий *воти...* (М. Шашкевич, с. 105); Вітрови ся *кземли* клонит (Я. Головацький, с. 151).

У формі орудного відмінка однини іменники I відміни та узгоджувані з ними прикметники й займенники мають флексію *-ов*, *-єв*: Вкривала-м тя *чорнов мржов* і тепер вкриваю (М. Шашкевич, с. 30); А нині тебе з *тов тугов* витаю (Я. Головацький, с. 156). Ця діалектна риса вживається непослідовно: Кликнув гожий дружбитонька з *великою* шовком *шитю* *хусткою* у бока (М. Шашкевич, с. 95); <...> кажи, що з *тобою* стало ся (Я. Головацький, с. 167).

Поширені в творах енклітики особових займенників *я*, *ти*, *він*, *вони* у родовому, давальному і знахідному відмінках: Старец Дмитро (так *го* там зовут), що *мя* впустив, заглянувши в мене бандурку, просив *мя* насильно, аби-м єму загравав та заспівав (М. Шашкевич, с. 100); А хто б мені тут приніс водиці, дала бим *му* мої білі лиці (Я. Головацький, с. 208); Сам не знаєш, ні сестричка звівзда *тине* скаже, Як то гірко, сли недоля світ милий завяже (М. Шашкевич, с. 29); Солоденька рідна мово, Як бим *ти* рад вчути! (Я. Головацький, с. 152); Сполошиш *ми* долю і проженеш щасте, день *ми* западе, і сьвіт *ми* западе, нуждов *мя* вдариш і нашлеш *ми* злидні (М. Шашкевич, с. 104).

Часто фіксуються редупліковані форми займенників *тот*, *тота*, *тоте*: Семенко сумував, присмотруваючись *тотим* дивоглядам зукоса (М. Шашкевич, с. 99); Що сказали, *тоте* і вчинили (Я. Головацький, с. 221).

У 3 особі однини і множини дієслова закінчуються на твердий *т*: За Дунай, за Дніпр туженько згадка журна лиш *летит* (М. Шашкевич, с. 11); *Тьоххот* серденька, бо він відгадає, Що із миленьким *говорят* дівчата (М. Шашкевич, с. 18); *Будут* тучі, гради, громи (Я. Головацький, с. 150).

У формі минулого часу збережені фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта: *Вснула-м*, приснився ми сон (М. Шашкевич, с. 88); *Походжати-сьмо* ся по обійстю замковім – старий своє, я – своє (М. Шашкевич, с. 99); *Їли-сте* обід і горілочку *сте тили* (Я. Головацький, с. 188); Милая весно, красно-сь *воскрєсла* (Я. Головацький, с. 157).

Спільними для наддністрянського, гуцульського, покутського, буковинського і надсянського говорів діалектними рисами в художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького є такі.

Звук *л* переходить у вперед приголосними: Оба брата, оба Кленовичі, Попеля Тетви давного рода, що з *повками* прийшов Чеховими (М. Шашкевич, с. 86); Більше пе *горіаку*, Тай цілує дівку (Я. Головацький, с. 226).

На місці літературного *ж* виступає звук *ф*: Та-ж я тебе, *фала-Бог*, з дваццять літ знаю (Я. Головацький, с. 167); “Та дай вам Боже здорове, добрі люде!” *підфатив* циган за слово (Я. Головацький, с. 181). М. Шашкевич у цій позиції вживає *ж*: Встали кмети, ляхи і владики, *похвалили* по закону правду (М. Шашкевич, с. 85); <...> чорна пітьма го за очи *хватапа* (М. Шашкевич, с. 98).

Приголосний *ц* в іменниковому суфіксі *-ець* депалаталізується: Із-за гори, із-за ліса *вітрец* повіває (М. Шашкевич, с. 25); В ширім поліу *дубец* стоїт (М. Шашкевич, с. 83). У мові творів Я. Головацького цей приголосний є м'яким: Один *вінець* з барвіночку (Я. Головацький, с. 154). Мій *городець* при твоїй леваді (Я. Головацький, с. 216).

Іменники середнього роду мають закінчення *-е* в називному та знахідному відмінках однини: А на личку смуток: чи *нещастє* чує? (М. Шашкевич, с. 18); Буде дощик накрапляти, моє *листе* ізрошати (Я. Головацький, с. 150).

Окремі відмінкові форми іменника відбивають залишки двоїни: Стерли ся *дві хмарі*, бючи мовнями по воздухах (М. Шашкевич, с. 102); *Обі доньці* в личка румяненькі (Я. Головацький, с. 223).

Засвідчені в мові художніх творів М. Шашкевича і Я. Головацького закінчення *-ом* в орудному відмінку однини іменників II відміни м'якої групи та флексія *-ох* у місцевому відмінку множини є характерними для наддністрянського, надсянського, бойківського, лемківського і закарпатського говорів: <...> приступив д нему з *кухлям* (М. Шашкевич, с. 99); Бач, я ся каю, *Жальом* серце бідне моє прозябає (М. Шашкевич, с. 14); *По-під гайом* зелененьким чиста річка тече (Я. Головацький, с. 154); <...> добре тот казав, що му лихо в *пальцох* сидит (М. Шашкевич, с. 103); голос <...> заблудив гомоном в чорних *безвістьох*, лише ще дудонь тряс землею (М. Шашкевич, с. 101); У мові Я. Головацького закінчення *-ох* не зафіксоване.

М. Шашкевич і Я. Головацький використали в мові своїх творів чимало специфічно наддністрянських діалектних форм, зокрема.

Голосний *о* переходить в у під наголосом і в ненаголошених складах: Розступились мужі лісом, Розступились в *ліву*, в *праву*, Туда тягли на Забою слово (М. Шашкевич, с. 53). Ця діалектна особливість зафіксована лише в окремих словах.

На початку слова перед голосними вживається протетичний *г*: У *Гуманю* звонят звони і мир бє поклони (М. Шашкевич, с. 15); Казав жиди замкнута до *гарєшту* (Я. Головацький, с. 175).

Приголосні *з*, *с*, *ц* перед губними з *і*, *я* пом'якшуються: *Цьвітка* дрібная молила неньку (М. Шашкевич, с. 34); *Сьміло* ступав відважний Семен (М. Шашкевич, с. 98); І кинув ся, мов *звір* лютий (М. Шашкевич, с. 14); Як хто *цьвяшок* забиває? (Я. Головацький, с. 196); Як *звіздочка* через небо (Я. Головацький, с. 212).

Приголосний *в* на початку слова втрачається: Та вже татар утомив ся. К землі сильно вдарен *нав...* (М. Шашкевич, с. 14); Ой де крапля їй кровоньки *пала*, Там вирости васильки та рожа (Я. Головацький, с. 219).

Давнє звукосполучення **іль* лексикалізовано в *ле*: Ходжу, плачу понад Дунай, *Слеза* в Дунай кане (Я. Головацький, с. 153); Лиш коли *слези* в грудех скаменіли (М. Шашкевич, с. 36).

Виразно наддністрянським є займенник *тамтой*: За звитягу *тамту* і будущу (М. Шашкевич, с. 62); Данилко ніколи надармо не трудився, а радуємся *тамтим*, около Данилка, і попиваючим могорич – на будучу добру справу (М. Шашкевич, с. 99). У художній мові Я. Головацького такий займенник не засвідчений.

Специфічно наддністрянськими є складені числівники, в яких звук *д* заступає приголосний *й*: Він був щось *двайцять* літ шкільником (Я. Головацький, с. 178); Семенко, взрівши із-за дуба *кільканайцять* бородачів при широко розложеном огни, наганув си *дванайцять* розбійників в казці (М. Шашкевич, с. 99).

У неозначеній формі дієслів з суфіксом *-чи* кінцевий приголосний основи зберігається: Чом ся молодців *стерегчи*, коли добрі люде? (М. Шашкевич, с. 81); В гибель *вергчи* хочеш добрі люде (М. Шашкевич, с. 75); Сильна жура мусіла *облягчи* серце его (Я. Головацький, с. 267).

Дієслово *лити* у другій особі однини має форму *ліси*: Чом, річенько домашня, Так пливеш поволи? Чом водиці не *розліси* і з берегів на поле? (Я. Головацький, с. 155).

Атематичні дієслова у 2 особі однини теперішнього часу мають нульове закінчення: Сли перепросиш, *дась* копійку в руку – Бач, я не такий, я в бандурку труну і на добраніч думку заспіваю (М. Шашкевич, с. 41).

Аналітичні форми майбутнього часу утворюються з *бути* і дієслова в минулому часі: Як си *будеш вибирав* дівчину, Не диви ся на шиті рукави (Я. Головацький, с. 210); Ще я *буду* твого жидівського кітла *стеріг*? (Я. Головацький, с. 170); “Потом ся *будеш випитовав* і *сьміяв* ся, а перше поможи ми відси” (М. Шашкевич, с. 119).

Наддністрянськими є сполучники *жеби*, *же*: <...> казала свому чоловікови, щоб сховав ся, а як він прийде, *жеби* тоді заступив го (Я. Головацький, с. 184); Дівчата мя стидять, *же-м* вже старий, всюди стидять (М. Шашкевич, с. 111).

У мові творів М. Шашкевича і Я. Головацького засвідчено й окремі бойківські діалектні особливості. Вони такі:

– звукосполучення *-ждж-* у слові *доц*: Кров ся валила, мов *дожджєві* струї (М. Шашкевич, с. 76). Я. Головацький вживає літературну форму: Були тучі, *доц*, громи (Я. Головацький, с. 156);

– форми називного відмінка множини іменників на *-ове*: Що ся степом за *димове* густо закурили? (М. Шашкевич, с. 15); <...> погоди богам в службі – Хтять *богове* Власлава стоптати (М. Шашкевич, с. 62). Я. Головацький такі форми не використовує;

– закінчення *-и* в орудному відмінку множини іменників: Тяжко нам боротись з тими *враги* (М. Шашкевич, с. 63); “Бадю, промовляй к ним отецькими *слова*” (М. Шашкевич, с. 51). Я. Головацький вживає у цій позиції нормативне закінчення *-ами*: <...> тай об поли ударили *руками* (Я. Головацький, с. 162);

– стягнені форми дієслів на *-ати* з тематичним *-ев* теперішньому часі: Понад Дністра берег крутий Гамор галич *розвєгат*, Там сум душу хапле лютий, В безвість гадка *пропадат*. Щастя, гаразд з-під могили Гомоном лиш *залітат* (М. Шашкевич, с. 10); “Я го пою – він води не хоче, Лиш *поглядат* в ту сторону Сави, де молодці вином напувають” (Я. Головацький, с. 255);

– типовими для бойківського говору є прислівники *домів*, *горі*, *долів* і частки *чей*, *ци*. Вони засвідчені в художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького: Час вже, миленька, *домів* вертати (Я. Головацький, с. 208); Сидів довго і довго мутив, і схопив ся *горі*, мов-би олінь (М. Шашкевич, с. 51); Тамка *долів* край тихог Дунаю, де козаки шатра розпинают (Я. Головацький, с. 211); З личком чистим, незмученим *чей* дійду до моря! (Я. Головацький, с. 156); Що то за краса всім сьвітом зацвила? *Ци* сонце ясне з-під небес ступило? (М. Шашкевич, с. 20).

Із гуцульських діалектних особливостей у художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького зафіксовано:

– збереження в поодиноких словах давньої м’якої вимови шиплячих приголосних: Сидит *дівчя* над річкою (Я. Головацький, с. 68). У мові творів М. Шашкевича ця говіркова риса не відбита;

– відсутність приставного приголосного перед голосним *о*: Задерла си *острим* тернем Ножечку біленьку (М. Шашкевич, с. 80); <...> все збирає, то зерно, то *оріхи* (Я. Головацький, с. 199);

– закінчення *-ех* у місцевому відмінку іменників множини: *На борзих тут конєх* лиш шептіли (М. Шашкевич, с. 73); Мов-би камінь *на грудєх* положив (Я. Головацький, с. 166);

– форми майбутнього часу з дієсловом *їати*, що вживається перед інфінітивом: Ти ся, мила, перекинеш в рожу, / А я молод у бабочку божу *їму літати*, к рожі *припадати* (Я. Головацький, с. 213); Світ ми спустіє і *їме ворогувати* (М. Шашкевич, с. 104); *Мут* тя вірли крилми *бити*, А ворони очі *пити* (Я. Головацький, с. 213);

– форми умовного способу дієслів з часткою *бих*: Тому *бих* дала золотий перстень (М. Шашкевич, с. 80). Я. Головацький вживає тільки частку *бим*: А хто б мені повязав снопоньки, дала *бим* му чорнії брівоньки (Я. Головацький, с. 207);

– сполучник *коби*: *Коби* мені крильці мати, соколом злетіти (М. Шашкевич, с. 25); *Коби* річка невеличка, я бим перебродила (Я. Головацький, с. 206). У мові Я. Головацького цей сполучник не зафіксований.

Таким чином, М. Шашкевич і Я. Головацький використали в мові художніх творів низку наддністрянських діалектних форм. Більшість із них властиві й іншим південно-західним говорам, зокрема гуцульському, покутському, буковинському, надсянському, бойківському, лемківському й закарпатському. Виразно наддністрянські діалектні особливості засвідчено в мовних формах *в ліву*, *гарєшту*, *сьміло*, *нав*, *слеза*, *тамту*, *двайцять*, *стерегчи*, *розлієш*, *будеш вибирав*, *жеби*. У художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького відображено також окремі специфічні, суміжні з наддністрянськими, риси гуцульського (*дівчя*, *на конєх*, *мут бити*, *бих дала*) та бойківського (*дожджєві*, *димове*, *отецькими слова*, *пропадат*, *домів*) творів.

Для М. Шашкевича і Я. Головацького характерне чисто спонтанне використання місцевої говірки. Вона виступає органічною складовою тогочасної літературної мови, є повноцінним засобом спілкування, мовною системою зі своїм характерним словником, граматичними особливостями та засобами образності. Діалектні одиниці в художній мові М. Шашкевича і Я. Головацького позбавлені стилістичних функцій, характеризуються непослідовністю у вживанні.

Література

1. Атлас української мови: у 3 т. / ред. кол.: І. Г. Матвіяс, Я. В. Закревська та ін. – К.: Наук., думка, 1988. – Т. 2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – 2001. – 519 с.
2. Бичко З. М. Наддністрянський (опільський) діалект і його відношення до інших говорів південно-західного наріччя / З. М. Бичко. – Львів, 1992. – 90 с.
3. Грещук Василь. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис / Василь Грещук, Валентина Грещук. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.
4. Грещук Василь. Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Б. Голода / Василь Грещук, Валентина Грещук // Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. – Дрогобич: Посвіт, 2011. – С. 93-102.
5. Жилко Ф. Т. Мова новел Марка Черемшини / Ф. Т. Жилко // Українська мова і література в школі. – 1954. – №4. – С. 20-31.
6. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова / Б. В. Кобилянський. – К., 1960. – 276 с.
7. Матвіяс І. Відображення говорів у мові творів Леся Мартовича / І. Матвіяс // Культура слова. – Вип. 73. – К., 2010. – С. 80-84.
8. Матвіяс І. Г. Відображення гуцульського говору в мові творів Марка Черемшини / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 14-18.
9. Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького / Руска письменність. – Т. 3. – Львів, 1913. – С. 5-337.

The artistic language of M. Shashkevych and Ya. Holovatskyi namely presentation of dialectal features in their writings were researched in the article. Specific features of linguistic process in Western Ukraine that stipulated use of local dialect in linguistic creative practice of writers were characterized. Belonging of speech of used dialect forms in their works was determined. Upper-Dniester dialect features and features of other south-west dialects were specially separated. Method of dialect units' use was analyzed; their functions and status were determined. Inconsistency and non purposefulness of dialect linguistic methods use were indicated. Dialect elements of M. Shashkevych and Ya. Holovatskyi speech are components of literary language in Halychyna; story's dialects are not stylistically essential; their presence was motivated by authors' orientation on colloquial basis of Ukrainian literary language formation.

Key words: Upper-Dniester dialect, dialect features, literary language.

В статті досліджено художественний язык М. Шашкевича і Я. Головацького з точки зору відображення в ньому діалектних черт. Охарактеризовані особливості мовного процесу в Західній Україні, що обумовили використання місцевих говорів в художественному мовному мистецтві. Встановлено мовну належність використаних в творах діалектних форм. Виділені специфічні наддністрянські діалектні ознаки та риси інших говорів юго-західного наріччя. Проаналізовано спосіб використання діалектних одиниць, визначено їх функції та статус. Показано на неспіввідповідність і нецільованість використання діалектних мовних засобів. Виявлено, що діалектні елементи в художественному мовному мистецтві М. Шашкевича і Я. Головацького виступають органічною складовою тогочасного літературного мовного мистецтва; виявлені в творах діалектизми не мають стилістичної навантаженості, їх наявність обумовлено орієнтацією письменників на народно-розмовну основу формування українського літературного мовного мистецтва.

Ключевые слова: наддністрянський говор, діалектні риси, літературний язык.

УДК 811.161.2
ББК 81.05 (2Ук)

Оксана Гавадзин

ЗАГАЛЬНІ НАЗВИ ОДЯГУ В ГОВІРКАХ ПОКУТТЯ

У статті досліджено загальні назви одягу, поширені на Покутті. Наводяться пояснення говіркових назв із погляду семантики, етимології, деривації, з'ясовується їх ареалогія.

Ключові слова: покутська говірка, лексема, загальна назва одягу, мотиваційна модель.

Загальні назви одягу позначають сукупність виробів із тканини, хутра, шкіри, якими послуговується людина для захисту тіла від холоду, спеки тощо. Лексико-семантична група загальних назв одягу в говірках Покуття включає кілька семантичних мікрогруп 1) назви одягу взагалі, 2) назви нового одягу, 3) назви буденного одягу. Зазначені об'єднання цікаві тим, що передаються збірними іменниками, а відрізняються експресивним навантаженням.

Узагальнене поняття одягу в досліджуваному ареалі репрезентує низка лексем *'убран'і*, *'убран'е*, *'имат'і*, *'лаш'і*.

Віддієслівні похідні *'убран'і*, *'убран'е* активно вживаються в говірках Покуття. Ареал функціонування назви *'убран'і* охоплює практично всю територію, за винятком південно-східної зони, де побутує номен *'убран'е*. Нормативними є лексеми *'убран'ня*, *'вбран'ня* в ідентичному значенні з говірковим [СУМ, X, 360]. Паралелі фіксуємо у наддністрянських говірках *'вбран'е*, *'убран'е* 'убрання, одяг' [Шило, 76], гуцульських говірках *'вбран'е*, *'-я* 'одяг' [ГГ, 34], в говірках сіл Березови *'вбрані*, *'вбран'и*, *'убрані* 'вбрання, одяг' [Негрич, 33], в південнобуковинській гуцульській говірці села Бродина *'убран'е* 'одяг' [Горбач 1997^а, 225], в говірці села Сокириця Хустського району *'убран'е*, *'-н'а* 'те саме, що одіж' [Сабадош, 360], східноpodільських говірках *'убран'а*, *'уби'ран'а* 'сукупність речей, якими покриває своє тіло людина', 'натільний одяг' [Березовська, 37], у середньоподільських і суміжних говірках *'убран'а*, *'убран'е* 'святковий одяг', 'одяг взагалі' [Гримашевич, 160]. Номінацію *'убран'ня* знаходимо в Словнику Б. Грінченка з семантикою 'одежда; платье', 'брюки, штани' [Грінченко, IV, 308], в Словнику Є. Желехівського *'убран'е* (*'-анне*, *'-ня*) [Желехівський, II, 1000]. Походження досліджуваних назв пов'язане з праслов'янським дієсловом *'brati* 'брати, носити' [ЕСУМ, I, 247-249].

Найменування *'имат'і*, *'лаш'і* творять несучільні ареали поширення. У деяких говірках досліджувані назви формують дублетні ряди: *'убран'і* || *'имат'і*, *'убран'і* || *'имат'і* || *'лаш'і*, *'убран'і* || *'убран'е*.

Слово *'имат'я* як розмовне засвідчене в літературній мові з семантикою 'шматки чого-небудь', 'білизна; дрантя, лахміття; купа одягу, білизна тощо' [СУМ, XI, 501]. Лексема *'имат'і* трапляється в гуцульсько-покутській говірці села Ковалівка [Лесюк, 126], з деякими фонетичними варіантами відома поза територією Покуття: в бойківських говірках *'имате*, *'имат'я* 'білизна', 'одяг' [Онишкевич, II, 386], у волинських *'имате* 'білизна' [Корзонюк, 262], у наддністрянських *'иматі* 'одяг, білизна' [Шило, 281], лемківських *'имата* 'ганчірка', 'білизна або тканина